

Dorota Korenik

OCHRONA BIORCY KREDYTU KONSUMENCKIEGO W REGULACJACH PRAWNYCH FRANCJI

1. Wstęp

Kwestia ochrony biorcy kredytu konsumenckiego w warunkach przewagi informacyjnej oferentów tego produktu finansowego pozostaje aktualna. Właściwa ochrona słabszej strony w stosunku kredytowym (taką jest na rynku finansowym konsument) to ważny czynnik stabilności systemu finansowego gospodarki rynkowej, a także czynnik regulujący zachowania pośredników finansowych i ostatecznie przyczyniający się do właściwego wypełniania przypisywanych im w gospodarce tzw. funkcji makroekonomicznych¹. Właściwa ochrona konsumenta ma też wymiar mikroekonomiczny: determinuje skłonność do zadłużania się konsumentów na rynku pożyczkowym, wpływa na stan ich finansów, na relacje banków i innych instytucji finansowych udzielających kredytu konsumenckiego z konsumentami, a nawet na jakość portfeli kredytowych w bankach. Wprawdzie ochrona konsumenta na rynku finansowym jest przedmiotem regulacji w prawie wspólnotowym UE, jednak nie znaczy to, że jej zakres i rozwiązania dotyczące sposobów takiej ochrony są jednolite w krajach członkowskich UE. W tej kwestii interesujące są doświadczenia krajów, które problem nierównowagi informacyjnej stron w stosunku kredytu konsumenckiego dostrzegły zanim wypracowano wspólne rozwiązania legislacyjne w UE. Ich analiza może być przyczynkiem do dalszego doskonalenia tak regulacji unijnych, jak i w krajach „wchodzących” (jak Polska), gdzie zapewnienie właściwej ochrony konsumentowi staje się sprawą wielkiej wagi. Duże doświadczenie w tym względzie, z którego warto czerpać naukę, ma m.in. Francja.

Niniejsze opracowanie może być też kanwą do określenia stanu rozwojowego instytucji ochrony konsumenta w Polsce w świetle porównań z Francją, krajem

¹ Szerzej na temat roli systemu finansowego gospodarki rynkowej i pięciu tzw. Makroekonomicznych częściowych funkcji sektora instytucji finansowych piszą B. Pietrzak i inni [2003].

bardziej w tej materii doświadczonym, do ustalenia różnic w zakresie tej ochrony i poszukiwania lepszych rozwiązań ku pożytkowi stron umowy kredytu konsumenckiego i gospodarki polskiej².

Przedmiotem tego opracowania uczyniono szczegółową, dość wnikliwą prezentację prawnej regulacji instytucji kredytu konsumenckiego we Francji, po to by uświadomić czytelnikowi wagę tego zagadnienia i przygotować podstawy do ewentualnych własnych dociekań na temat stopnia rozwoju tej instytucji w warunkach polskich.

2. Potrzeba ochrony konsumenta na rynku usług finansowych. Ramy prawne ochrony biorcy kredytu konsumenckiego na rynku UE

Zaspokajanie potrzeb ochrony konsumentów nawet w warunkach konkurencji rynkowej przebiega w utrwalonych od stuleci formach stosunków prawnych, w których pozycja stron nie jest równorzędna. Po jednej stronie tego stosunku stoi bowiem profesjonalista, po drugiej zaś – konsument nabywający towary lub zamawiający usługi oferowane przez profesjonalistę. Z reguły jednak jego wiedza, jak i status majątkowy konsumenta nie mogą równoważyć się z tymi, jakie posiada profesjonalista, i dlatego staje się on stroną słabszą, co powoduje potencjalne niebezpieczeństwo poniesienia uszczerbku majątkowego.

W przypadku konsumenta starającego się o kredyt lub będącego stroną umowy kredytowej przesłanki szczególnej jego ochrony wynikają z zagrożeń, na jakie jest on narażony w stosunkach z instytucjami – profesjonalistami w udzielaniu kredytów. Zagrożenia te można syntetycznie ująć następująco:

- dezinformacja prowadząca do błędnych kalkulacji ekonomicznych oraz utrudniająca podjęcie decyzji optymalnej z punktu widzenia konsumenta,
- nierównowaga korzyści i obciążeń w relacjach z bankiem (zbyt duże obciążenie początkowe lub w sytuacji opóźnienia spłaty),
- uzależnienie świadczeń prowadzące do korzystania z nich wbrew faktycznemu zamiarowi konsumenta,
- wymaganie od konsumenta ustanowienia nadmiernych zabezpieczeń prawnych zwrotności kredytu, a przez to zbyt daleko posunięta redukcja ryzyka banku,
- ograniczenie zastrzeżeń co do osoby trzeciej (np. w przypadku cesji wierzytelności),
- nieuzasadnione trudności lub obciążenia przy wycofywaniu się konsumenta z umowy kredytowej,
- utrudnienia lub ograniczenia w dochodzeniu praw konsumenta [Nowak i in. 1998].

Wobec tego w gospodarce wolnorynkowej sprawą wielkiej wagi jest zapewnienie ochrony konsumentowi. Dotyczy to także wspólnego rynku europejskiego w

² Bardzo ograniczone rozmiary niniejszego opracowania nie pozwalają na podjęcie tych rozważań. Autorka zamierza poświęcić im odrębny artykuł.

zakresie usług finansowych. W artykule 3 Traktatu rzymskiego, mówiącym o uczestnictwie we wzmacnianiu ochrony konsumentów, wskazuje się, że powinien on być objęty szczególną ochroną. Z kolei art. 129a wskazuje na sposoby osiągnięcia tego celu i zaznacza jednocześnie, że państwa członkowskie mogą podejmować dodatkowe działania na rzecz pełniejszej ochrony konsumenta (ponad przewidywane w aktach wspólnotowych). Jeśli chodzi o kredyty konsumenckie, konsekwencją tego postanowienia jest, iż każde z państw członkowskich wypracowało – na bazie wspólnotowych regulacji o minimalnym charakterze – własne rozwiązania prawne. W rezultacie istnieją pewne rozbieżności w obrębie implementacji prawa wspólnotowego pomiędzy poszczególnymi państwami UE.

W ramach wspólnotowej regulacji prawnego reżimu usług finansowych wskazać należy przede wszystkim regulacje umów kredytowych, w których podstawowe znaczenie ma dyrektywa nr 87/102 Rady Wspólnot Europejskich z 22 grudnia 1986 r. w sprawie zbliżenia ustawodawstwa krajów członkowskich dotyczącego kredytu konsumenckiego, znowelizowana dyrektywami nr 90/98/EWG i 98/7/UE. Ponadto do usług finansowych stosuje się dyrektywę 93/13 (dotyczącą klauzul abuzywnych) i 85/577 (umowy zawierane poza lokalem przedsiębiorstwa). Natomiast usługi finansowe zostały wyłączone spod działania dyrektywy 97/7 dotyczącej transakcji zawieranych na odległość.

Ochronne działanie dyrektyw kredytowych zapewnia konsumentom odpowiednie informacje dotyczące świadczenia usług kredytowych, ich kosztu i zakresu wynikających stąd zobowiązań oraz należytą ochronę przed godzącymi w ich interesy postanowieniami umów kredytowych [Łętowska 1999, s. 372]. Działanie dyrektyw kredytowych ma na celu także likwidację trudności w realizacji uprawnień konsumentów (zwłaszcza w sytuacji, gdy kredytu udzielała osoba inna niż sprzedawca i usługodawca). W zakresie tych funkcji działanie dyrektyw kredytowych uzupełnia w szczegółowy sposób działanie dyrektywy 93/13, zapobiegające nierównowadze korzyści i obciążeń, uzależnieniu świadczeń, obciążeniu nadmiernymi zabezpieczeniami, piętzeniu nieuzasadnionych trudności przed konsumentami podczas dochodzenia ich praw.

Celem dyrektywy 87/102 EEC jest zniwelowanie istotnych różnic w przepisach państw członkowskich, dotyczących kredytów konsumenckich. Różnice te mogłyby prowadzić do:

- zakłócenia konkurencji pomiędzy kredytodawcami działającymi w ramach wspólnego rynku,
- ograniczenia możliwości uzyskania przez konsumenta kredytu w innych państwach członkowskich,
- niejednakowego poziomu ochrony konsumenta w poszczególnych krajach członkowskich [Łętowska 1999, s. 368].

3. Pojęcie „konsument” – uwagi ogólne

Wprawdzie wskazuje się na potrzebę ochrony konsumenta w gospodarce rynkowej, jednak samo pojęcie „konsument” nie jest jednoznaczne. W literaturze ekonomicznej i prawnej, w poszczególnych krajach UE i regulacjach wspólnotowych, pojęciem tym obejmuje się różne podmioty (i w różnym zakresie). Celem porównania znaczenia pojęcia „konsument” w regulacjach UE, Francji (której regulacje są przedmiotem szczególnych dociekań w tym opracowaniu) i Polski przedstawiono tab. 1.

Tabela 1. Pojęcie konsumenta w Unii Europejskiej, we Francji i w Polsce

	Dyrektywa 87/102	Francja	Polska
Definicja konsumenta – biorcy kredytu konsumenckiego	osoba fizyczna, która zawiera umowę z przedsiębiorcą w celach uznanych za nie związane z prowadzoną przez nią działalnością gospodarczą i zawodową	prawo francuskie nie zawierało legalnej definicji konsumenta: dopiero Sąd Kasacyjny rozszerzył definicję unijną na osoby prawne, które nie działają w celu osiągnięcia zysku, jak np. stowarzyszenia, a także małe przedsiębiorstwa i tzw. mieszane – rodzinne i profesjonalne – używanie dobra lub usługi	tylko osoba fizyczna, która zawiera umowę z przedsiębiorcą w celu nie związanym bezpośrednio z działalnością gospodarczą
Strona korzystająca z ochrony	tylko konsument	konsument, nieprofesjonalista, poręczyciel osobisty biorcy kredytu konsumenckiego	tylko konsument

Źródło: opracowanie własne.

Problematykę ochrony konsumenta we Francji reguluje w sposób kompleksowy jeden akt prawny – Kodeks konsumencki z dnia 26 lipca 1993 r., który „przejął kontrolę” nad wszystkimi istniejącymi do tamtej pory prawami i przepisami związanymi z ochroną konsumenta. Przepisy dotyczące kredytu konsumenckiego (czyli tzw. *loi Scrivener*) zostały do niego inkorporowane³, istniały bowiem jeszcze przed jego powstaniem.

Stosownie do postanowień kodeksu konsumenckiego kredytodawcą jest każdy, kto udziela pożyczki lub przyznaje kredyt, natomiast kredytobiorcą jest druga strona takich umów [Calais-Auloy 2000]. Prawo francuskie początkowo nie zawierało legalnej definicji konsumenta. Wprowadzono definicję konsumenta zgodną z zawartą w dyrektywie nr 87/102 w sprawie zbliżenia ustawodawstwa krajów członkowskich dotyczącego kredytu konsumenckiego.

³ Code de la Consommation (Journal Officiel 27.07.1993 r.) nr 93-949 z 26.07.1993 r. księga III, tytuły I,II,III.

Jak widać, zakres podmiotowy ochrony konsumenta we Francji jest zdecydowanie szerszy niż w UE i Polsce. Aż tak szerokie podejście jest efektem orzecznictwa sądowego oraz wieloletniej polityki prokonsumenckiej, jak również aktywnego działania organizacji konsumenckich. Ruch konsumencki we Francji nie tylko odgrywa bardzo ważną rolę w informowaniu, ale ma również (w odniesieniu do niektórych organizacji) prawo zgłaszania poprawek do istniejących przepisów celem zapewnienia lepszej ochrony konsumenta [Salaun 1999, s. 75].

4. Ochrona kredytobiorcy we francuskim prawie konsumenckim

Problem ochrony biorcy kredytu konsumenckiego pojawił się we Francji bardzo wcześnie, na długo przed opracowaniem w ramach prawa wspólnotowego dyrektywy 87/102/EEC. Pierwszą reakcją na nadużycia ze strony banków była ustawa z 28 grudnia 1966 r. dotycząca zakazu stosowania lichwiarskiej stopy procentowej (wyższej niż przeciętna) oraz po raz pierwszy definiująca efektywną stopę oprocentowania kredytów [Bout, Brushi 1996, s. 1959]. Szybko jednak rozwiązania te okazały się niewystarczające z punktu widzenia zabezpieczenia interesów konsumenta.

Zasadniczy francuski akt prawny dotyczący kredytu konsumenckiego jest dużo wcześniejszy niż dyrektywy UE i pochodzi z 10 stycznia 1978 r. (powszechnie zwany jest on *loi Scrivener*). Przepisy *loi Scrivener* zostały następnie inkorporowane do kodeksu konsumenckiego. Stąd wniosek, że prawo francuskie problem kredytu konsumenckiego regulowało już przed datą uchwalenia dyrektywy, a wymóg jej implementacji spowodował jedynie konieczność dokonania w prawie pewnych zmian [*Analiza zmian...*].

Dyrektywa 87/102/EEC w sprawie harmonizacji ustaw i przepisów wykonawczych państw członkowskich, dotyczących kredytów konsumenckich, oraz zmieniająca ją dyrektywa 90/88/EEC były wprowadzone do prawa francuskiego na mocy ustawy z 23 czerwca 1989 r. Kolejna ustawa, z 21 grudnia 1989 r., wprowadziła do prawa francuskiego dalsze szczegółowe uregulowania dyrektywy. Rozwiązania te dotyczyły między innymi zapobiegania nadmiernemu zadłużeniu osób fizycznych i gospodarstw domowych z tytułu zaciągniętych kredytów.

Już w 1978 r. wprowadzono zasadę, że prawo o kredycie konsumenckim należy do przepisów **prawa publicznego** i niedostosowanie się do jego postanowień jest karane przez względną nieważność, na którą może powołać się konsument. Skoro zatem dana operacja kredytowa podlega przepisom o kredycie konsumenckim, wszystkie postanowienia umowy dotyczące tej operacji muszą być zgodne z ustawą. Nie jest możliwe zatem umowne wyłączenie umowy spod działania przepisów ustawy o kredycie konsumenckim [Bout, Brushi 1996, s. 1959].

Inaczej niż w dyrektywie unijnej, ustawodawca francuski nie uznał konieczności tworzenia formalnej **definicji kredytu**. Termin „kredyt” powinien być tu

rozumiany jako **umożliwienie klientowi natychmiastowego zaopatrzenia się w towar lub skorzystania z usługi, za co zapłaci w późniejszym terminie** [Salaun 1999, s. 71]. Głównym wyznacznikiem kredytu jest czas pomiędzy dokonaniem zakupu a zapłatą. Ustawa precyzuje jednakże, które operacje wchodzą w zakres obowiązywania przepisów *loi Scrivener* oraz względem których nie są one stosowane. Prezentuje je tab. 2.

Tabela 2. Zakres obowiązywania przepisów dotyczących kredytów konsumenckich we Francji

Operacje wchodzące w zakres obowiązywania przepisów dotyczących kredytu konsumenckiego	Operacje wyłączone z zakresu obowiązywania przepisów dotyczących kredytu konsumenckiego
1) pożyczki pieniężne i kredyty w jakiegokolwiek postaci (w tym przyznane na zakup dóbr i usług, przy udziale karty kredytowej, przekroczenie salda na rachunku bankowym, kredyty kupieckie)	1) operacje kredytowe wykonywane przy udziale notariusza
2) sprzedaż lub świadczenie usług, za które płatności rozłożone są w czasie, jeżeli kredyt jest przyznawany bezpośrednio przez sprzedawcę lub świadczącego usługę	2) – operacje kredytowe związane z nabyciem nieruchomości na własność lub w użytkowanie, – kredyty przeznaczone na sfinansowanie wydatków na remont, przebudowę i inne prace budowlane wykonywane na nieruchomościach, jeżeli wydatki te przekraczają ustawowo określony poziom, – kredyty na zakup udziałów lub akcji spółek
3) operacje leasingowe, jeżeli przewidują automatycznie przejście lub opcję przejścia własności na leasingobiorcę	3) operacje przeznaczone na sfinansowanie potrzeb związanych z działalnością zawodową kredytobiorcy
	4) operacje kredytowe, których okres trwania nie przekracza 3 miesięcy ⁴
	5) kredyty, których wysokość przekracza określoną ustawowo kwotę.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [Memento pratique... 2000, s. 142-145].

Pomimo że dana operacja kredytowa nie wchodzi w zakres obowiązywania przepisów o kredycie konsumenckim, to istnieje możliwość dobrowolnego poddania takiej umowy tym przepisom. Warunkiem stosowania przepisów *loi Scrivener* do umów, które – formalnie rzecz biorąc – nie wchodzą w jego zakres obowiązywania, jest obopólna zgoda stron umowy [Memento pratique... 2000, s. 145].

⁴ Żaden przepis nie precyzuje jednak, od którego momentu należy obliczyć okres trwania operacji kredytowej. Zgodnie z orzecznictwem i piśmiennictwem naukowym powinien być nim termin postawienia środków do dyspozycji kredytobiorcy, lub data podpisania umowy kredytowej.

Szczególne obowiązki informacyjne spoczywa na kredytodawcach, którzy oferują swoje usługi konsumentom. Każdorazowo **reklama kredytu** podlegającego przepisom o kredycie konsumenckim musi zawierać następujące informacje:

- tożsamość kredytodawcy,
- formę kredytu,
- proponowaną długość operacji,
- całkowity koszt (jeśli jest to potrzebne – efektywną, całkowitą stopę procentową, a także pobierany ryczałt),
- sposób spłaty, a w tym proponowane terminy płatności i wysokość rat [Bataille 1998, s. 5].

Bez względu na miejsce, w którym umieszczona jest reklama, i sposób dotarcia do potencjalnego kredytobiorcy prawo francuskie wymaga, aby reklama taka była **czytelna**. Zabroniona jest, między innymi, reklama kredytu nieoprocentowanego, czyli tzw. kredytu darmowego, dokonywana poza miejscem sprzedaży (lokałem przedsiębiorstwa), a także reklama promocyjna proponująca okres zwolnienia z obowiązku spłaty rat powyżej trzech miesięcy. Ponadto ustawodawca francuski powołał przepis, zgodnie z którym wszelka reklama prowadzona w miejscach sprzedaży, zawierająca określenie „kredyt nieoprocentowany”, powinna wskazywać kwotę udzielonego dyskonta w przypadku dokonania zapłaty gotówką [*Analiza zmian...*].

Jeżeli potencjalny kredytobiorca zainteresowany jest danym rodzajem kredytu konsumenckiego, to nie podpisuje on od razu umowy kredytowej, ale zwraca się do instytucji udzielającej kredytu, która jest zobowiązana przedstawić mu tzw. **ofertę uprzednią**. Instytucja oferty uprzedniej nie jest znana w polskim prawie ani nawet dyrektywa nr 87/102/EEC nie przewiduje jej istnienia. Ma ona na celu umożliwić konsumentowi **dokładne zapoznanie się ze wszystkimi warunkami umowy kredytowej jeszcze przed jej podpisaniem**. Dodatkowo konsument dysponujący kilkoma podobnie brzmiącymi ofertami może w prosty sposób dokonać porównania pomiędzy nimi i wybrać tę, którą uzna za lepszą dla siebie.

Oferta uprzednia stanowi **jednostronne zobowiązanie** udzielenia kredytu. Oferta może jednak zawierać klauzulę pozostawiającą kredytodawcy prawo ostatecznej akceptacji osoby kredytobiorcy [Bout, Brushi 1996, s. 1969]. Minimalny okres obowiązywania takiej oferty to 15 dni od jej ogłoszenia.

Prawnym wymaganiem jest także sformułowanie oferty, aby była ona czytelna i zrozumiała dla jej adresata. Przepisy w tym zakresie są bardzo ściśle, łącznie z określeniem minimalnej wielkości czcionki, jaką mogą być napisane wszystkie wymagane w ofercie informacje⁵. Konsument powinien otrzymać dwa jej egzemplarze, a ewentualni poręczyciele po jednym. Jeżeli kredytobiorca zgodzi się na warunki w niej sformułowane, składa na niej swój podpis, który obowiązkowo poprzedzony jest sformułowaniem „*lu et approuve*” („przeczytano i wyrażono zgo-

⁵ Minimalna wielkość czcionki wynosi 8 punktów, czyli ok. 3 mm.

dę”). Wtedy oferta kredytowa staje się automatycznie umową kredytu. Jeżeli kredytodawca zastrzegł dla siebie prawo akceptacji osoby kredytobiorcy, to oferta uprzednia staje się umową kredytową po zaakceptowaniu kredytobiorcy przez kredytodawcę.

W odniesieniu do wymaganych elementów umowy kredytowej należy stwierdzić, że we Francji nastąpiła **quasi-standardyzacja umów kredytowych** poprzez opracowanie pewnych formularzy (modeli). W zależności od typu operacji kredytowej treść umowy musi być zgodna z jednym z dziewięciu modeli przedstawianych w dekrete z 1984 r.⁵ Wprowadzenie standardowych umów dla poszczególnych form kredytu konsumenckiego ma na celu uniknięcie niejasności i wątpliwości, jakie mogłyby powstawać w wyniku zamknięcia w jednym przepisie prawnym enumeratywnie wymienionych, obowiązkowych elementów umowy. W ten sposób ustawodawca francuski uniknął pojawiających się przy tej okazji odmiennych interpretacji przepisów przez kredytodawców.

Obowiązkowe elementy oferty kredytowej, a w konsekwencji i umowy kredytowej, zestawiono w tab. 3. Sankcją przewidzianą dla kredytodawcy za naruszenie przepisów dotyczących formy i zawartości oferty uprzedniej jest **pozbawienie go**

Tabela 3. Elementy umowy kredytowej

Do obowiązkowych elementów umowy kredytu konsumenckiego należą:	
1)	tożsamość stron i poręczyteli, o ile tacy występują w stosunku prawnym,
2)	suma kredytu,
3)	terminy spłat,
4)	szacunkowy koszt całkowity,
5)	efektywna całkowita stopa procentowa, jeżeli jest możliwe jej podanie,
6)	pobierany ryczałt,
7)	rodzaj dobra (lub finansowanej usługi) w sytuacji, gdy jest to kredyt na zakup dóbr i usług.
8)	ewentualne koszty ubezpieczenia; jeżeli umowa wiąże się z propozycją zawarcia umowy ubezpieczenia, to oferta taka musi zawierać wyciąg najistotniejszych przepisów z ogólnych warunków ubezpieczenia, a w szczególności nazwę i adres ubezpieczyciela, czas trwania umowy ubezpieczenia i rodzaje ryzyka objęte umową ubezpieczeniową oraz takie, które wyłączone są z zakresu odpowiedzialności ubezpieczyciela,
9)	wysokość raty dla każdego terminu spłaty, gdy oferta dotyczy operacji o określonym czasie, lub, gdy jest to niemożliwe, sposób jej obliczania.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: art. L. 311-10 do L. 311-14 francuskiej ustawy o kredycie konsumenckim (*loi Scrivener*).

⁵ Dekret z 1984 r. prezentuje dla każdego z dziewięciu typów kredytu (kredyt osobisty, sprzedaż ratalna, kredyt odnawialny, leasing, kredyt otwarty itd.) osobny model umowy. Wybór pomiędzy poszczególnymi modelami jest uwarunkowany charakterem operacji kredytowej. Co prawda przepisy prawne nie wskazują na konieczność odwzorowywania tych modeli czy wręcz nawet wiernego ich kopiowania, to jednak umowy kredytowe muszą zawierać wszystkie elementy w nich uwzględniane [Biardeaud, Flores 2001, s. 27].

prawa oprocentowania oraz kara grzywny. Naruszenie postanowień prawa dotyczących oferty uprzedniej nie powoduje jednak nieważności zawartej mimo to umowy kredytu, ale jedynie łączy się z negatywnymi dla kredytodawcy konsekwencjami w postaci udzielenia kredytu darmowego.

Artykuł L. 311-15 kodeksu konsumenckiego daje kredytobiorcy **prawo odstąpienia od umowy bez podawania przyczyny** w terminie 7 dni od daty jej podpisania. Jeżeli termin ten wypada w dzień wolny od pracy lub święto, to jest on przedłużony do pierwszego dnia roboczego po nim następującego. Podobne prawo przysługuje poręczycielowi osobistemu dłużnika. W tym samym terminie co kredytobiorca może on odwołać swoje poręczenie bez jakichkolwiek konsekwencji z tym związanych.

Należy podkreślić, że we Francji obowiązuje wyraźny **zakaz represjonowania konsumenta** w przypadku, gdy skorzysta on z instytucji odstąpienia od kredytu⁶. Przed upływem terminu odstąpienia od umowy przez konsumenta zabronione jest dokonywanie jakichkolwiek płatności zarówno przez kredytodawcę na rzecz biorcy kredytu, jak i przez biorcę na rzecz kredytodawcy. Jeżeli kredytodawca otrzymuje takie płatności od konsumenta przed upływem terminu odstąpienia, to podlega on karze grzywny. Podobnie sprzedawca lub świadczący usługi nie może żądać w tym czasie od konsumenta zapłaty części ceny za dobro nabywane z udziałem kredytu konsumenckiego.

Konsument nie jest zobowiązany do spłaty kredytu przeznaczonego na zakup dóbr ani zapłaty oprocentowania, jeżeli zakupione przez niego dobro (usługa) nie zostało dostarczone. Dostawca nie ma jednak obowiązku dostarczenia dobra czy wyświadczenia usługi przed przysługującym konsumentowi terminem odstąpienia od umowy.

Zasadniczo konsument może w ciągu siedmiu dni rozmyślić się i cofnąć swoją decyzję o zaciągnięciu kredytu. Istnieje jednak możliwość skrócenia tego terminu do trzech dni, w sytuacji gdy konsument życzy sobie natychmiastowej dostawy dobra lub natychmiastowego wyświadczenia usługi. W takim wypadku termin, w którym możliwe jest odstąpienie od umowy, wygasa z dniem dostawy. Termin ten nie może być jednak krótszy od trzech dni.

Aby ułatwić konsumentowi skorzystanie z prawa odstąpienia od umowy, do oferty uprzedniej musi być dołączony gotowy **formularz odstąpienia od umowy**. Konsument chcący z tego prawa skorzystać wypełnia go i przesyła (najlepiej listem poleconym z potwierdzeniem odbioru, w celach dowodowych) na adres wskazany przez kredytodawcę. Użycie gotowego formularza nie jest wymogiem formalnym odstąpienia od umowy, dopuszczalne jest bowiem jakiekolwiek inne pisemne oś-

⁶ Osoba sporządzająca rejestr konsumentów korzystających z prawa odstąpienia od umowy kredytu (czyli tzw. „czarną listę”) podlega karze grzywny. Celem takiego rozwiązania jest zapobieżenie uniemożliwiania dalszego zaciągania kredytów konsumentowi, który już raz skorzystał z przysługującego mu prawa. [Bout, Brushi 1996, s. 1974].

wiadczenie kredytobiorcy wyrażające wolę odstąpienia od umowy [*Memento Pratique...* 2000, s. 153-154]. Mimo iż generalnie konsument powinien o chęci odstąpienia od umowy poinformować kredytodawcę, to, zgodnie z orzecnictwem sądowym w przypadku kredytu na zakup towarów lub usług, możliwe jest również odstąpienie od umowy za pośrednictwem sprzedawcy.

Szczególnego rodzaju zobowiązania są przewidywane w prawie francuskim w przypadku **kredytu na zakup dóbr i usług**. Przed wejściem w życie przepisów dotyczących kredytu konsumenckiego orzecznictwo sądowe opowiadało się za odrębnym traktowaniem dwóch umów: zakupu i kredytu, nawet wtedy gdy kredyt był przeznaczony na sfinansowanie tego właśnie zakupu. Dopiero z czasem zaczęto skłaniać się ku połączeniu ze sobą obu umów tak, aby wzajemne zależności między nimi zabezpieczały w należyty sposób interes ekonomiczny konsumenta. Rozwiązania takiego nie przewidują przepisy prawa, jeżeli był to kredyt osobisty, czyli umowa kredytowa nie precyzowała celu, na jaki przeznaczone są pożyczane przez konsumenta środki pieniężne.

Warunkiem istnienia powiązania pomiędzy umową sprzedaży i kredytu jest zamieszczenie w umowie odpowiedniej wzmianki na ten temat. Każdorazowo, jeżeli płatność za towar lub usługę odbywa się poprzez kredyt, informacja na ten temat musi znaleźć się w umowie sprzedaży [Bout, Brushi 1996, s. 1979]. O ile w przypadku, gdy kredyt jest udzielany bezpośrednio przez sprzedawcę lub przez instytucję finansową, z którą współpracuje, zamieszczenie wzmianki na temat zakupu na kredyt nie stwarza żadnych trudności, o tyle w sytuacji gdy konsument korzysta z kredytu udzielanego przez inną instytucję, niepowiązaną w żaden sposób ze sprzedawcą, zamieszczenie takiej wzmianki może napotkać trudności. Sprzedawcy i usługodawcy często nie chcieli w umowie sprzedaży umieszczać informacji na temat finansowania zakupu za pomocą kredytu, jeżeli ten nie był zaciągany u współpracujących z nimi instytucji finansowych. Jednak, zdaniem orzecznictwa, to do ich obowiązków należy dowiedzieć się od konsumenta, czy płatność za towar lub usługę odbędzie się gotówką czy na kredyt [*Memento pratique...* 2000, s. 154].

Jeżeli konsument nie skorzystał z przysługującego mu prawa odstąpienia od umowy kredytu, to umowa jest uznana za **definitywnie zawartą**. Właściwie od momentu definitywnego zawarcia umowy po obu jej stronach pojawiają się prawa i obowiązki z niej wynikające, a biorcy kredytu przysługują specjalne środki ochrony przewidziane przepisach prawnych. W przypadku kredytu przeznaczonego na zakup dóbr lub usług **obowiązek spłaty kredytu rozpoczyna się od momentu dostawy dobra lub świadczenia usługi**⁷. Jeżeli pełna dostawa dobra lub świadczenie usługi nie miało miejsca z winy sprzedawcy, to kredytobiorca nie może żądać od konsumenta spłaty kredytu. Przy czym przez pełną dostawę rozumie się nie tylko samo dobro, ale również inne nieodzownie towarzyszące jemu ele-

⁷ Por. art. L. 311-20 francuskiej ustawy o kredycie konsumenckim.

menty, które umożliwiają jego normalne użytkowanie. Jeśli anulowanie kontraktu głównego (czyli umowy sprzedaży) nastąpi z przyczyn leżących po stronie sprzedawcy, to sprzedawca, na żądanie banku, będzie zobowiązany do zagwarantowania kredytobiorcy spłaty kredytu bez jakiegokolwiek szkody dla stosunków pomiędzy kredytodawcą i kredytobiorcą [*Analiza zmian...*].

W przypadku kredytu udzielanego na rozłożony w czasie zakup dóbr lub usług konsument ma prawo zaprzestać spłacania kredytu, jeżeli sprzedawca zaprzestął sukcesywnego dostarczania dóbr lub świadczenia usług. Spłata kredytu jest wtedy zawieszona do czasu wznowienia świadczenia usług lub dostaw towaru.

Zawieszenie spłaty kredytu jest możliwe również w innych okolicznościach: w sytuacji zakwestionowania wykonania kontraktu głównego sąd może, do momentu rozstrzygnięcia sporu, zawiesić wykonywanie umowy kredytowej. Umowa ta ulega rozwiązaniu lub unieważnieniu, gdy kontrakt główny zostaje rozwiązany lub unieważniony mocą orzeczenia sądowego [*Analiza zmian...*].

Wzajemna zależność pomiędzy umową główną (sprzedaży dobra lub usługi) i **umową kredytu** finansującego ten zakup pociąga za sobą szczególnego rodzaju konsekwencje, wiążące się z odstąpieniem od umowy kredytu na zakup dóbr lub usług. Odstąpienie od umowy kredytu przez konsumenta pociąga za sobą rozwiązanie z mocy prawa zawartej umowy. Jeżeli był to kredyt przeznaczony na zakup dóbr lub usług, to automatycznie rozwiązana zostaje również umowa sprzedaży bez prawa żądania jakiegokolwiek odszkodowania przez sprzedawcę [Munier 1991, s. 5]. Podobnie umowa sprzedaży zostaje rozwiązana z mocy prawa, jeżeli kredyt definitywnie nie został zawarty (np. gdy konsument podpisał ofertę uprzednią, ale w terminie siedmiu dni nie został zaakceptowany przez kredytodawcę).

W przypadku rozwiązania umowy sprzedawca lub świadczący usługi zobowiązany jest na pierwsze wezwanie konsumenta zwrócić mu wpłacone przez niego zaliczki na poczet zakupu (o ile takie miały miejsce). Jeżeli nie zrobi tego w ciągu jednego tygodnia, to począwszy od ósmego dnia od kwoty tej należą się konsumentowi powiększone o połowę ustawowe odsetki za zwłokę [Bout, Brushi 1996, s. 1980].

Zgodnie z zaleceniami UE, biorcy kredytu konsumenckiego powinno przysługiwać **prawo wcześniejszej spłaty kredytu**. Do roku 1989 prawo francuskie nie przewidywało możliwości wcześniejszej spłaty kredytu, jeżeli klauzula taka nie znajdowała się w umowie kredytowej. Wejście w życie zmian w ustawie o kredycie konsumenckim⁸ spowodowało, że konsumentowi, który dysponuje odpowiednią kwotą pieniężną i chce wcześniej wywiązać się z obowiązku spłaty kredytu, przysługuje takie prawo, nawet jeżeli umowa kredytowa nie zawierała na ten temat żadnej informacji. W sytuacji wcześniejszej spłaty kredytu przez konsumenta, kredytodawca nie ma prawa żądać dla siebie żadnego odszkodowania z tego tytułu.

⁸ Zmiany te nastąpiły mocą ustawy nr 89-421 z 23 czerwca 1989 r.

Jedynie w przypadku kredytu konsumenckiego w formie umowy najmu z opcją kupna wcześniejsza spłata kredytu nie jest możliwa. Poza jedynym wyjątkiem korzystający z możliwości wcześniejszej spłaty kredytu konsument nie jest narażony na żadne dodatkowe koszty. W przypadku gdy wpłaty mają charakter częściowy w stosunku do całości kredytu, kredytodawca może odmówić przyjęcia częściowej zapłaty tylko wtedy, gdy jest ona niższa niż trzykrotność pierwszej z kolei raty kredytu przypadającej do spłaty [Bout, Brushi 1996, s. 1978].

Zgodnie z przepisami francuskiej ustawy, jej **zakres ochrony obejmuje nie tylko biorcę kredytu konsumenckiego, ale i jego poręczyciela osobistego**. Ze względu na niezwykle istotne znaczenie ekonomiczne instytucji, jaką jest poręczenie, oraz bardzo często występujący u ewentualnego poręczyciela brak pełnej świadomości wagi branego na siebie zobowiązania, ustawodawca wprowadził szczegółowe rozwiązania prawne dotyczące tej instytucji. Pod rygorem nieważności poręczenia podpis poręczyciela musi być poprzedzony **odręcznie sporządzoną klauzulą**, zwracającą jego uwagę na istotę jego zobowiązania. Orzecznictwo sądowe nie wypowiedziało się do tej pory jednoznacznie, czy skutkiem braku stosownej klauzuli jest nieważność bezwzględna czy też innego rodzaju [Bout, Brushi 1996, s. 1963].

Instytucja finansowa będąca kredytodawcą jest zobowiązana do informowania poręczyciela już od momentu pierwszego uchybienia kredytobiorcy, podlegającego wpisowi do prowadzonego przez Bank Francji rejestru dłużników – osób fizycznych⁹. W przypadku niepoinformowania poręczyciela o uchybieniach w spłacie kredytu kredytodawca nie może żądać od poręczyciela odsetek za zwłokę.

Poza tym instytucja kredytowa nie może ustanowić jako poręczyciela osoby fizycznej, której obciążenie ewentualną spłatą kredytu byłoby **rażąco nieproporcjonalne** do możliwości finansowych w momencie zawierania umowy kredytu. Rażąca nieproporcjonalność musi być obiektywna i nie może uwzględniać ani złej, ani dobrej wiary poręczyciela, chyba że ma miejsce oszustwo kredytowe, którego ciężar udowodnienia spoczywa na kredytodawcy [*Memento pratique...* 2000, s. 162]. Jeżeli poręczyciel udowodni przed sądem, że zobowiązanie wynikające dla niego z tytułu poręczenia spłaty kredytu jest rażąco nieproporcjonalne do posiadanych przez niego w momencie zawierania umowy kupna dóbr i uzyskiwanych dochodów, to takie poręczenie jest unieważnione¹⁰. Bank może ze swojej strony starać się udowodnić, że w momencie podpisywania umowy poręczyciel miał zdolność kredytową i że potencjalna spłata kredytu nie byłaby dla niego nadmiernie uciążliwa.

⁹ Rejestr ten prowadzi Bank Francji od grudnia 1990 r. Podstawą wpisania do niego jest m.in. istnienie nieuregulowanego w ciągu 3 miesięcy od terminu płatności długu od wysokości określonej przepisami prawnymi. Rejestr ten jest jawny zarówno dla samego dłużnika, jak i instytucji kredytowych, które często z niego korzystają przed podjęciem decyzji o przyznaniu kredytu osobie fizycznej.

¹⁰ O rozwiązaniu takim zdecydował Sąd Kasacyjny i obowiązuje ono od marca 1990 r. Por. art. L. 311-10 ustawy o kredycie konsumenckim.

Dość ciekawym rozwiązaniem przyjętym w prawie francuskim jest szczegółowe unormowanie **procedury postępowania w przypadku uchybień kredytobiorcy w spłacie rat kredytu**. W takiej sytuacji kredytodawca ma prawo żądać natychmiastowego zwrotu długu pozostającego do spłacenia wraz z należnymi odsetkami. Może on również na wniosek dłużnika rozłożyć spłatę kredytu na większą liczbę rat, a przez to wydłużyć okres spłaty kredytu [*Memento pratique...* 2000, s. 160]. Bez względu jednak na to, czy kredytodawca żąda natychmiastowej spłaty kredytu czy nie, przysługuje mu prawo odszkodowania za nieterminowe spłaty kredytu w postaci odsetek karnych w wysokości ustalonej przepisami wykonawczymi do ustawy [*Analiza zmian...*]. Odsetki w przypadku natychmiastowego żądania zwrotu wynoszą 8% od wielkości kapitału pozostającego do spłacenia w momencie żądania spłaty, a w pozostałych przypadkach – 8% niespłaconych i wymagalnych płatności. Nie można jednak żądać odsetek karnych od rat, których termin płatności jeszcze nie nadszedł. Wysokość odsetek wskazana powyżej jest górną granicą i może zostać obniżona przez sąd na wniosek dłużnika [Calaos-Auloy 2000, s. 297].

Szczególny przypadek stanowi kredyt konsumencki w formie umowy leasingu. Wtedy, w przypadku niespłacenia kredytu w terminie, finansujący (czyli kredytodawca) może żądać od biorcy kredytu zwrotu rzeczy ruchomej będącej przedmiotem umowy leasingu. Ponadto może on żądać odszkodowania stanowiącego różnicę pomiędzy wartością rezydualną przedmiotu umowy powiększoną o zaktualizowaną sumę niewymagalnych jeszcze rat a wartością rynkową tejże rzeczy ruchomej. Wartość zaktualizowana rat przed terminem ich wymagalności liczona jest metoda procentów składanych, w której za roczną stopę procentową uznaje się powiększoną o połowę średnią stopę zwrotu z obligacji w ostatnich sześciu miesiącach poprzedzających zawarcie umowy [*Memento pratique...* 2000, s. 161]. Wartość rynkowa z kolei to wartość, którą leasingodawca może otrzymać, odsprzedając przedmiot leasingu na rynku. Kredytobiorcy przysługuje jednak w terminie 30 dni od zerwania umowy prawo znalezienia kupca po dowolnej cenie. Jeżeli kupiec ten nie został zaakceptowany przez leasingodawcę, który sprzedaje ostatecznie dobro po niższej cenie, to wartością rynkową jest wtedy niezaakceptowana przez niego cena oferowana przez nabywcę zaproponowanego dłużnika.

Istnieje również możliwość niezrywania umowy leasingu przez finansującego. W takiej sytuacji przysługuje mu prawo żądania odsetek karnych, podobnie jak w przypadku innych umów kredytowych.

W przypadku pojawienia się **trudnej sytuacji finansowej kredytobiorcy** (a w szczególności w wyniku utraty źródła dochodów), może się on starać za pośrednictwem sądu o **wydłużenie okresu spłaty kredytu** bez naliczania dodatkowych odsetek za zwłokę¹¹. Nawet w sytuacji utraty pracy przez konsumenta sąd nie ma

¹¹ Por. art. L. 313-12 kodeksu konsumenckiego.

jednak obowiązku skorzystać z prawa wydłużenia okresu spłaty. Jeżeli uzna, że sytuacja finansowa kredytobiorcy pozwala mu na spłatę kredytu w normalnym terminie, to jest on zobowiązany normalnie kredyt spłacać. Okres wydłużenia umowy kredytu nie może być dłuższy niż trzy lata, a do sądu należy również określenie sposobu spłaty kredytu po jego upływie.

Ustawodawca francuski uznał ponadto za konieczne uregulowanie stosunków prawnych wynikających ze **stosowania w obrocie kredytowym weksli i czeków**, ze względu na niebezpieczeństwo wynikające z abstrakcyjności zobowiązania wekslowego i czekowego. Za cel uznano tutaj ochronę interesów konsumenta, zwłaszcza w przypadku puszczenia w obieg weksla podpisanego przez kredytobiorcę. Dlatego zdecydowano się na **całkowity zakaz** stosowania tego typu papierów dłużnych jako form zabezpieczenia zarówno kredytu, jak i jego spłaty. Osoba żądająca od biorcy kredytu konsumenckiego wystawienia czy awalizowania weksla lub jakiegokolwiek innego instrumentu o podobnym charakterze podlega karze grzywny.

Aby zapobiec lichwie, we francuskich przepisach prawnych zdefiniowano **stopę procentową, która jest uważana za lichwiarską**. Według kodeksu konsumenckiego, lichwiarska jest każda umowa kredytowa, która ustanawia efektywną całkowitą stopę procentową wyższą o ponad jedną trzecią od efektywnej średniej stopy procentowej stosowanej podczas poprzedniego kwartału przez instytucje kredytowe w tego samego rodzaju operacjach, niosących analogiczne ryzyko [Calais, Auloy 2000, s. 301]. Lichwa jest poddana sankcjom cywilnym i karnym. Na przykład pobrane już nadmierne wysokie kwoty zalicza się na poczet odsetek ustawowych i należności głównej.

5. Konkluzja końcowa

Z dokonanego szczegółowego opisu stanu prawnego ochrony biorcy kredytu konsumenckiego wynika, że problem kredytu konsumenckiego rozpatrywany jest we Francji bardzo wnikliwie i w sposób dość jednoznaczny. W dużej mierze przyczyną tego jest fakt, iż problemem ochrony konsumenta (w tym biorcy kredytu konsumenckiego) zaczęto się interesować dużo wcześniej niż w powstały regulacje w ramach wspólnotowego prawa UE. Ponadto praktyka udzielania kredytów i pojawiające się przy tej okazji ewentualne niejasności i spory spowodowały wykształcenie się odpowiedniego orzecznictwa interpretującego obowiązujące przepisy.

Na szczególną uwagę zasługują nie tylko spójne przepisy prawne, mające na celu zapewnienie konsumentowi ochrony jego interesów i praw, ale również dość wysoka świadomość społeczeństwa na temat zasad udzielania kredytów konsumenckich i praw konsumenta w ogóle. Dzieje się tak m.in. za sprawą prężnie działających organizacji konsumenckich prowadzących nie tylko akcje edukacyjne i informacyjne, ale również uprawnianych do określonych zachowań w przypadku naruszania praw przysługujących konsumentom. Francuski konsument zna swoje

prawa i gdy uzna, że zostały one naruszone przez profesjonalistę, zwraca się o fachową pomoc do odpowiedniej organizacji, której celem jest podejmowanie działań na rzecz ochrony konsumenta. Sama świadomość istnienia takich zachowań konsumentów budzi u profesjonalistów spory respekt, a tym samym powoduje, że są oni ostrożniejsi i mniej skłonni do nadużywania swojej dominującej w stosunku do biorcy kredytu konsumentckiej pozycji.

Literatura

- Analiza zmian ustawodawstwa konsumentckiego konsumentckiej UE oraz prawo konsumentckie w systemie prawnym państw członkowskich – przegląd doświadczeń w zakresie implementacji UE.* Raport końcowy Competition Development Center z załącznikami (zal. nr 12).
- Bataille T., *Credit a la consommation. Guide pratique et juridique*, Center d'Information et de Documentation sur la Consommation, Marseille 1998.
- Biardeaud G., Flores Ph., *Le contentieux du droit de la consommation*, Ecole nationale de la Magistrature, Bordeaux 2001.
- Bout R., Brushi M., *Droit economique – concurrence, distribution, consommation*, LAMY. Paris 1996.
- Calais-Auloy J., *Code de la consommation*, Dalloz, Paris 2000.
- Łętowska E., *Prawo umów konsumentckich*, C. H. Beck, Warszawa 1999.
- Memento pratique – droit des affaires, concurrence, consommation*, Lefebvre, Levallois 2000.
- Munier I., *La verte vente a credit*, INC Hebdo nr 723, 19 kwietnia 1991.
- Nowak A.Z. i in., *Polskie regulacje w zakresie kredytu konsumentckiego w odniesieniu do wymogów UE*. Raport Wydziału Zarządzania UW, Warszawa 1998.
- Pietrzak B. i in., *System finansowy w Polsce*, PWN, Warszawa 2003.
- Salaun A., *Francja, [w:] System ochrony konsumentów w krajach Unii Europejskiej*, Krajowa Federacja Konsumentów, Warszawa 1999.

THE PROTECTION OF THE CONSUMER CREDIT'S DEBTOR IN FRENCH LEGISLATION

Summary

The article presents the law regulations and the evolution of the consumer credit institution in France according to the EU united market. The premises and economic significance of the institution in the present market economy are indicated.

Dr hab. Dorota Korenik jest profesorem w Katedrze Finansów Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu.